

"כדי לכתוב עבודת דוקטור רט צריך נושא שתופס אותך בלב", אומרת ד"ר רות קמחי כשהיא מחזיקה בידה את ספרה "נות בצל הפירמידות" (עם עובד, 850 עמ'). שהחל כסקרנות לגילוי ההיסטוריה המשנית התפתח להרפתקה גדולה, למסע מפרך תק אל עולם עשיר ועלום. "תחילה רציתי גוב רק על השומר הצעיר במצרים", היא רת, "אולם ככל ששקעתי בחומר החלטתי גוב על כל התנועות הציוניות שפעלו במסגרתם בין תום מלחמת העולם הראשונה להקמת מדינת ישראל. הבנתי שהסיפור מוכר למעטים בלבד, אף שהוא פרק מיוחד וחשוב בהיסטוריה ורית הציונית".

תוצאה היא מחקר ראשון מסוגו, עצום קפו ומפתיע בגילוייו. 30 השנים שבהן הספר היו סוערות בחייה של ארץ היאור, עצה בתפר בין מזרח למערב, הייתה נתונה בבוש בריטי ולשלטון מלוכני, עשתה ניהול רמוקרטיים ופרלמנטריים, הצמיחה עצה לאומית פעילה, הושפעה מקומוניזם ששיום, הוותה משברים כלכליים ושגשוג ייחה, וגם - גילתה מעורבות גוברת והולכת בניהוי המזרח התיכון, שהובילה אותה למלחמת ולתבוסה בארץ ישראל ולנפילת בית המלוכה בידי הקצינים שמרדו ב-1952. בתוך כל זה חיה קהילה יהודית. עתיקת יומין, שפי

תחה אוריינטציה אירופית והשתייכה ברור בה לאליטה החברתית והתרבותית של ארצה. קהילה פלורליסטית ומגוונת זו בעלת זהויות רב ממדיות, ספרדית, אשכנזית וקראית, רתית וחילונית, שמרנית וליברלית, הייתה משולבת בחברת הרוב ונפרדת ממנה כאחת. ראשי קהילה רחו תחילה את הרעיונות הציוניים שיובאו אליה בידי מהגרים אשכנזים ממזרח אירופה ומן הארץ, מחשש שהפעילות הציונית תסכן את אנשיה. לעומת זאת, השלטונות המצריים לא הטילו מגבלות על הפעילות הציונית והיא הייתה חוקית עד להקמת מדינת ישראל. הפער התרבותי התבטא גם בהתנשאות מצד אנשי הממסד הציוני, שמפגש עם קהילת יהודי מצרים לא תאם את הסטראוטיפים שהיו להם על אנשי המזרח. הם הופתעו למי צוא קהילה יהודית משכילה, מבוססת כלכלית, בעלת חינוך אירופי, שבעצמה התנשאה, הן מעל חברת הרוב המצרית והן מעל היהודים האשכנזים, ה"אוסט יודן" שלהם, שברחו בתחילת המאה מהרדיפות במזרח אירופה. השליחים סבלו מ"דיסוננס קוגניטיבי", כדברי קמחי, ולכן בחרו לתקוף את אורח חייה הבורגני של הקהילה ואת רמת חייה הגבוהה והריקנית כביכול. "זוהי יהדות שטחית רודפת בצע", אמרו. "הם מקנים לילדיהם חינוך לבנטיני וול". בשיח הציוני היה (ויש) למונח "לבנטיני" קונוטציה שלילית. קמחי טוענת, ובצדק, כי

מאפייניה המיוחדים של הלבנטיניות, כמו רב תרבותיות, פלורליזם רתי ועדתי, יכולת גיי שור ופישור, סובלנות ופתירות, מגלים דווקא את פניה החיוביים והמרתקים. הסופרת וקלין כהנוב, ילידת מצרים אף היא, כתבה כי "הל לבנטיני הוא מוצר מוצלח של הכלאה בין שתי תרבויות או יותר".

רק שלישי עלה לארץ

החלטת האו"ם על חלוקת הארץ ועל הקמת מדינה יהודית השפיעה באופן ישיר על מצבה של הקהילה היהודית במצרים. הפגנות המוניות, הסתה ותקיפת בתי עסק של יהודים וניה סיונות לפגיעה בנפש הפכו לדבר שבשגרה. הפעילים הציונים בקהילה זומנו לחקירות, נוצרה אווירה של פחד. השליחים עזבו וחברי תנועות הנוער הציוניות שירדו למחתרת נותרו הכתובת היחידה למצוקת היהודים שביקשו לעזוב את מצרים, אך לא היו להם כלים לטפל בפניות אלה, ותחונניהם לעזרה מצד המוסדות בארץ לא נענו. דווקא בתקופה קריטית זו הופקרה הקהילה לנפשה, קובעת קמחי בכאב, שכן "אופנת המזרח הלפה" עם תום מלחמת העולם השנייה. שנתיים קודם לכן, כשהתבררו ממדי השואה, החליט הממסד הציוני בארץ "להסתר על המזרח" כמאגר אנשי יהודי אלט רנטיבי לעלייה, ושיגר שליחים רבים לעבודה

בקרב הנוער. אך ברגע שהתאפשר להן, חזרו התנועות הציוניות להפנות את מרב מאמציהן לאירופה, לארגון שרידי העם היהודי שניצלו מהשואה, ושוב זנחו את המזרח. אף כי בארץ ידעו ששלטונות מצרים הרכיבו רשימה שחורה של הפעילים הציוניים והתכוונו לעצרם, לא הזהירו אותם וסיירו לממן את יציאתם.

ב-15 במאי 1948 נעצרו מאות מאנשי תנועת הנוער. הם ישבו במחנות מעצר כשנה וחצי ואחר כך גורשו ממצרים כשהם אזוקים בידיהם וברגליהם. אפשר היה להצילם, כור תבת קמחי, אפשר היה להורידם למחתרת, כפי שאכן עשה לאנשיו השליח האחרון שנוחר במצרים - שליח השומר הצעיר, אלי פלג. זאת ועוד - מאז 1946 הועסקו רבים מחברי תנועות הנוער במצרים במשימות מודיעיניות, בפעולות חובבניות, שאם היו נתפסים במהלכן היו נידונים לתלייה. צילום מסמכים, סיוורים בנמלים וצילומי אוניות, משימות מודיעיניות כמעט גלויות. לרבים מהם נשאר נשק שהוסתר בצורה רשלנית בבתי ההורים. היו ביניהם אף כאלה שהסתובבו עם אקדחים בחוץ, ולא היה מפקד שינחה אותם איך להתנהג. "שנים רבות אחר כך עוד תהו פעילים יוצאי מצרים למה זכו ליחס מזלזל ומתעלם כזה", אומרת קמחי. "למה הופקרו לנפשם? מדי פעם ניסו לקבל

תשובות, אך לשווא". אחד הגילויים המרעישים שחושפת קמחי בספר היא פרשה של "כמעט" עסק ביש, אשר קדמה ל"פרשה" הידועה שהסעירה את הארץ במשך שנים ארוכות. בקהיר פעלה רשת מודיעינית מטעם המוסד לעלייה ב, ובראשה עמדה אישה מופלאה בשם יולנד גבאיה-הרמר. היא פעלה בכיסוי של עיתונאית בקהיר וסיפקה ידיעות רבות ערך במשך השנים. הדמר נעצרה אף היא במאי 1948, אולם שוחררה כעבור זמן לא רב בשל מחלה ויצאה לפריז, שם הגישה רוח למשה שרת, שאמר כי מצרים היא המדינה הערבית היחידה המעוניינת בהסדר עם ישראל, רוח שאיש בממסד לא התייחס אליו ברצינות. המוסד לעלייה ב' שיגר סוכן חדש למצרים, והטיל עליו לפגוע פיזית במנהיגים מקומיים. דוד מגן, יהודי ממוצא הונגרי, שגדל בדרום אפריקה ונקרא גם טר קרוס, נשלח עם איש קשר, שניסה להעביר למצרים גריקון מלא חשיש, כדי למוכרו שם ולממן בכך את המבצע. קרוס הונחה ליצור קשר עם צעירים יהודיים בקהיר, שהכירו את העיר ויכלו לעזור לו במשימה, בדיוק כפי שנעשה שש שנים מאוחר יותר, בפרשת עסק הביש. הצעירים הללו נתנו אמון בהבטחתו, שלאחר ביצוע מוצלח של המשימות יסייע להם להימלט בדרכונים מזויפים.

בסופו של דבר, כשני שלישים מקהילת יהודי מצרים לא הגיעו לארץ והשתלבו היטב במדינות המערב בשל השכלתם הרבה, מצבם הכלכלי האיתן וידיעת השפות שלהם. השליש הנותר שהיגר לארץ לא עשה זאת מסיבות ציוניות דווקא, אך קללת אתם הייתה רכה".

הספר מסתיים בסימן שאלה, שהוא גם סימן קריאה: "האם דווקא אותה לבנטיניות פלורליסטית רב תרבותית, סובלנית, מגשרת ומפשרת, מטמיעה ומפרה, שהישוב כה חשש מפניה, היא שסייעה להם בכך?".

ד"ר שרה אוסצקין לזר היא היסטוריונית של המזרח התיכון ועמיתת מחקר במכון ון ליר בירושלים

קמחי חשפה את המסמכים הנוגעים למבצע, ובתוכם רוח מפורט בהתימת קרוס עצמו תחת הכותרת "מבצע ניילון". אולם התוכנית לא יצאה אל הפועל מכיוון שקרוס הסתבך בפרשיית אהבים עם נסיכה מצרית מבית המלוכה ונאלץ להימלט כל עוד נפשו בו.

הספר מציע גם תובנות חשובות, שהן מעבר למחקר עובדתי יבש. באחרית הדבר מתמודדת הכותבת עם הנושא התרבותי הבלתי פתור, עם הפער בין האתוס החלוצי-ההתיישבותי של היישוב בארץ לבין אורח החיים הבורגני של הצעירים המשכילים שבאו ממצרים. שני קיבוצים נוסדו בידי עורלים ממצרים - נחשונים וברור חיל, וגרעינים נוספים השלימו קיבוצים קיימים, אך רק מעטים מהם התמידו בחיי הקיבוץ.